

100. VÝROČIE VZNIKU ČESKOSLOVENSKA

Mgr. Adrián **SIPKO**, PhD.

ÚVOD

Pred 100 rokmi vznikol spoločný štát Čechov a Slovákov – Československá republika. Toto spojenie dvoch historicky a kultúrne blízkyh národov znamenalo pre Slovensko veľký míľnik v procese jeho národnej emancipácie. Slovensko po prvýkrát v histórii získalo svoje jasné hranice a príležitosť slobodne budovať svoje kultúrne a vzdelanostné inštitúcie. Cesta k vzniku nového štátneho útvaru a jeho etablovaniu však nebola jednoduchá.

1 POLITICKÁ A EKONOMICKÁ SITUÁCIA NA SLOVENSKU ZAČIATKOM 20. STOROČIA

Posledná tretina 19. storočia znamenala pre Slovensko modernizáciu, priemyselný rozvoj, preľudnenosť vidieka a zároveň zostrený maďarizačný tlak. Rýchlym tempom sa budovala železničná sieť, zakladali sa továrne a nové podniky. Na Slovensku dominoval banský, hutnícky, drevársky, textilný a potravinársky priemysel. Na spracovanie domácej produkcie vznikali parné mlyny, píly, papierne, na slovenskom juhu sa budovali veľké cukrovary. Slovensko zostalo hlavným producentom železa pre celé Uhorsko. Väčšina koľajníc pre uhorské železnice bola vyrobená v Podbrezovej. Koncom 19. storočia vznikla v Žiline moderná továreň na spracovanie celulózy a v Ružomberku vznikla najväčšia textilná továreň v Uhorsku s 5 000 zamestnancami. V Bratislave postavili rafinériu na spracovanie ropy (Apollo) a veľký chemický podnik (Dynamit-Nobel). Nemaďarský, teda aj slovenský kapitál, sa na tomto rozvoji priemyslu podieľal však len veľmi skromne. Na prvé stupne spoločenského rebríčka sa postupne dostala podnikateľská vrstva tvorená továrnikmi a finančníkmi nešľachtického pôvodu. Z vysokej šľachty sa stali veľkostatkári.

Modernizovali sa slovenské mestá. Budovali sa vodovody a kanalizácia, elektrická a telefónna sieť. V Bratislave a Košiciach už koncom 19. storočia premávali električky a neskôr aj trolejbusy. Najbohatšia vrstva si zhruba od roku 1900 vymieňa kočiare za autá, stredná vrstva si mohla dovoliť bicykle.

V tomto období priemyselného rozvoja sa maďarská politická elita usilovala o vytvorenie silného a centralizovaného uhorského štátu a jednotného uhorského národa. Na národné hnutia nemaďarských národností sa pozerala ako na faktor prekážajúci modernizácii a snažila sa ich eliminovať. Uhorský parlament už v roku 1868 zákonom vyhlásil existenciu jednotného uhorského národa. Následne boli zrušené tri slovenské gymnáziá (1874) a Matica slovenská (1875). Na Slovensku tak do roku 1918 prestali existovať slovenské stredné školy. Postupne sa znížil aj počet slovenských ľudových (základných) škôl, kým počet maďarských škôl v hornouhorských

župách sa neustále zvyšoval. Vo všetkých školách sa veľký dôraz kládol na pestovanie uhorského vlastenectva.

POZNÁMKY

Obrázok 1: Rakúsko-Uhorsko v roku 1914

Úrady vo veľkých aj malých mestách obsadzovali Maďari. Maďarská administratíva zamietala žiadosti o povolenie čitateľských alebo vzdelávacích spolkov na slovenskom vidieku. Naopak na Slovensku sa masívne vydávala a distribuovala maďarská tlač. Maďarizovaná bola aj cirkev – katolícka a evanjelická. Na slovenské farnosti boli dosadzovaní maďarskí alebo maďarónski kňazi, slovenským veriacim sa kázalo po maďarsky. Samotní biskupi sa podieľali na maďarizačných aktivitách. Ak nejaký zo starších kňazov prejavil národné cítenie, bol obvinený z panslavizmu a svojho úradu bol pozbavený.

Na silnejšie pomadžarčenie Slovákov vznikla v Nitre v roku 1882 osobitná organizácia pod skratkou FEMKE. Zameriavala sa na výchovu mládeže vo „vlasteneckom“ duchu už od najranejšieho veku. Zakladala maďarské škôlky a premiestňovala slovenské deti do rodín v maďarských častiach Uhorska.

V týchto podmienkach sa národný politický život Slovákov sústredil okolo Slovenskej národnej strany, ktorá sídlila v Martine. Podarilo sa jej vybudovať Národný dom, kde vydávala Národné noviny. Kvôli tendenčnému volebnému zákonu a volebným machináciám sa Slovenskej národnej rade dlhodobo nedarilo uspieť vo voľbách do uhorského parlamentu. V roku 1884 Slovenská národná strana vyhlásila volebnú pasivitu na protest proti volebnému zákonu.

V podmienkach maďarizácie sa nádeje slovenských politikov upierali na zahraničie. Vytvorili sa tri hlavné politické prúdy. Slovenská národná strana (Viliam Paulíny-Tóth, Svätozár Hurban-Vajanský) sa orientovala na Ruskú monarchiu, od ktorej

POZNÁMKY

očakávala pomoc. Skupina združená okolo časopisu Hlas (Vavro Šrobár, Pavol Blaha) sa orientovala na osobu Tomáša G. Masaryka a spoluprácu s Čechmi. Tretím prúdom bola slovenská katolícka inteligencia združená okolo Ľudových novín (Andrej Hlinka, Anton Bielek).

Slovenský vidiek sa boril najmä s problémom preľudnenosti a s nedostatkom ornej pôdy. Počiatočným riešením tohto problému bolo sezónne sťahovanie sa Slovákov zo severu do južných uhorských oblastí, neskôr s dôsledkom trvalého usádzania sa v priemyselných oblastiach Uhorska alebo vystahovaní sa do USA. V priemyselných oblastiach sa vytvorila početná vrstva priemyselného robotníctva, kde dochádzalo k značnej asimilácii slovenského etnika. Robotníci pracujúci v ťažkých podmienkach bez akýchkoľvek sociálnych istôt sa združovali v robotníckych organizáciách, ktoré však boli celouhorské. Jednalo sa napríklad o Všeobecnú robotnícku stranu Uhorska (1880) alebo Sociálnodemokratickú stranu Uhorska (1890). Takto však ostávali mimo slovenského národného hnutia.

Obrázok 2: Slovenskí prisťahovalci na Ellis Island v New Yorku

Opačná situácia nastala v prípade vystahovalectva do USA. Do začiatku prvej svetovej vojny sa do Ameriky vystahovalo vyše 600 000 Slovákov, predovšetkým z východného Slovenska. Pracovali najmä ako robotníci v priemyselných oblastiach amerických štátov Pennsylvania, Ohio, New Jersey a New York. Ich zárobok bol šesť až osemkrát vyšší ako v Uhorsku, vďaka čomu posielaním peňazí svojim príbuzným výrazne pomáhali povzniesť chudobné oblasti Slovenska.

V USA sa tiež zoznámili s rovnoprávnosťou a volebným právom. Situácia v tejto oblasti bola neporovnateľná so situáciou v Uhorsku. Pokiaľ v priemyselných oblastiach Uhorska dochádzalo k odnáródňovaniu a asimilácii Slovákov, slovenskí vystahovalci v Amerike prejavili veľké národné uvedomenie. Zorganizovali sa do krajan-ských organizácií a vydávali slovenskú tlač. V roku 1893 namiesto doma zakázanej

Matice slovenskej americkí Slováci založili Maticu slovenskú v Amerike. Počet titulov slovenských novín a časopisov v USA niekoľkonásobne prevyšoval slovenskú tlač v Uhorsku. Americko-slovenské noviny Jednota a Slovák v Amerike mali po 30 000 predplatiteľov, zatiaľ čo v Uhorsku vydávané Slovenské noviny mali necelých 600. Prostredníctvom tlačeného slova a verejnej činnosti ostro kritizovali maďarizáciu a sociálnu politiku v Uhorsku. Z tohto dôvodu bol uhorskými vládnymi orgánmi dovoz slovenskej tlače z USA obmedzovaný. V roku 1907 sa v meste Cleveland jednotlivé slovenské krajanské organizácie zlúčili do Slovenskej ligy. Jej cieľom bola koordinácia všetkých kultúrnych a politických aktivít amerických Slovákov. Americkí Slováci sa tak stali významnou politickou silou a Slovenská liga veľmi prispela k neskoršiemu vytvoreniu spoločného štátu Čechov a Slovákov.

2 PRVÁ SVETOVÁ VOJNA A ZÁPAS ZA VZNIK ČESKOSLOVENSKA

Po zavraždení následníka rakúsko-uhorského trónu v Sarajeve v júni 1914 sa začala prvá svetová vojna. Trvala štyri roky a po jej ukončení sa politická situácia v strednej Európe výrazne zmenila. Rakúsko-Uhorsko vypovedalo vojnu Srbsku pre podozrenie, že atentát v Sarajeve bol riadený z Belehradu. Na stranu Srbska sa postavilo Rusko a mobilizovalo svoju armádu. Na stranu Rakúsko-Uhorska sa postavilo Nemecko a postupne ostané štáty. Vypuknutie vojny vyvolalo v Uhorsku vlnu vlasteneckého nadšenia. Na Slovensku sa toto nadšenie medzi maďarským a maďarónskym obyvateľstvom spojilo so šovinizmom. Usporadúvali sa sprievody a vykrikovali protislovenské heslá. Tieto maďarské demonštrácie často končili rozbíjaním okien na domoch známych slovenských činiteľov alebo ich inzultovaním rozvášneným davom. Prepukol hon na špiónov a slovenskí vlastenci boli bez príčiny väznení. Maďarská vláda vyhlásila štatárium. Zostrila sa cenzúra, niektoré slovenské noviny museli obmedziť svoj náklad, iné boli úplne zakázané. Slovenská politická a kultúrna reprezentácia bola preto opatrná a zdržanlivá. Nakoniec sa rozhodla vyhlásiť počas trvania vojny politickú pasivitu.

Medzi slovenskými ľuďmi nebola vojna proti slovanskému Srbsku a Rusku populárna. Naopak prejavovali sa obavy z vojnových dôsledkov a odpor proti jej nezmyselnosti. Toto cítenie slovenských ľudí najlepšie vyjadril básnik Pavol Országh-Hviezdoslav v ostrej protivojnovej básnickej skladbe Krvavé sonety, ktorú začal písať hneď na začiatku vojny. Celkovo v bojoch za cudzie záujmy padlo vyše 60 000 Slovákov a niekoľko desiatok tisíc sa vrátilo domov ako invalidi.

To čo Slováci nemohli prejaviť doma, otvorene prejavili v zahraničí. Slovenská liga v USA uverejnila 10. septembra 1914 Memorandum, v ktorom žiadala pre slovenský národ v Uhorsku samourčovací právo a úplnú samosprávu. Začalo sa však uvažovať aj o spojení Slovenska s Čechmi do spoločného štátu. Výrazným impulzom pre tieto úvahy bola masívna ofenzíva ruskej armády v Karpatoch, ktorej velil generál Alexej A. Brusilov. V polovici novembra 1914 prekročili ruské vojská karpatské hrebene a prenikli na územie východného Slovenska. Obsadili mesto Humenné a Bardejov. V Poľsku dobyli pevnosť Przemysl. Rakúsko-uhorskej armáde sa síce po-

POZNÁMKY

darilo na istý čas vytlačiť ruské vojská zo Slovenska, ale už začiatkom februára 1915 boli ruské vojská späť na Slovensku a obsadili mestá Svidník, Stropkov, Medzilaborce a Sninu. Súčasne sa cez Halič dostali ruské vojská až do Sliezska a blížili sa k Moravskej bráne. Predpokladalo sa, že bude nasledovať rýchle vniknutie ruských vojsk do uhorských nížin až po Budapešť a zároveň z Poľska cez Moravskú bránu na Moravu a do Čiech. Mnohí slovenskí politici, predovšetkým Vavro Šrobár, agitovali za privítanie ruských vojsk a následné vytvorenie česko-slovensko-poľského štátu alebo česko-slovenského štátu, dokonca sa vypracovávali aj mapy tohto budúceho spoločného štátu. Na takéto aktivity reagovala uhorská vláda zatýkaním.

Na úspechy ruských vojsk v Karpatoch reagoval aj profesor pražskej univerzity žijúci v exile v Londýne Tomáš Garrigue Masaryk. Pre britskú vládu vypracoval rozsiahle memorandum, ktoré nazval Independent Bohemia. Bol to plán vytvorenia spoločného československého štátu. Aj keď bol Masaryk demokrat a republikán v uvedených podmienkach rátať aj s možnosťou, že československý štát sa stane monarchiou, že na jej na čele bude stáť niekto z dynastie Romanovovcov. Britskú vládu sa pokúšal presvedčiť argumentom, že vytvorenie Československa a Juhoslávie je v záujme Spojencov, pretože takto vznikne slovanská bariéra, ktorá zabráni Nemecku prenikať v smere Istanbul a Bagdad, zabráni kolonizácii Balkánu a Malej Ázie. Maďarom zasa vznik Československa a Juhoslávie zabráni, aby sa stali poslušnou vysunutou baštou Berlína.

Projekt československého štátu podporili českí a slovenskí krajanovia v USA. Slovenská liga a České národní sdružení v USA podpísali 22. októbra 1915 Cleveland-skú dohodu. Dohoda požadovala vytvorenie česko-slovenského štátu, ktorý sa mal skladať z jednotlivých historických krajín – Čiech, Moravy, českého Sliezska a Slovenska. Štát mal byť federatívny na spôsob americkej federácie, Slovensko malo mať svoj vlastný snem, súdy a vlastnú vnútornú správu. Po Clevelandskej dohode plán československého štátu postupne podporili aj krajanské združenia v Rusku, Francúzsku a Švajčiarsku.

S touto podporou začal Masaryk okolo seba zhromažďovať všetky zahraničné odbojové skupiny. Vo februári 1916 vytvoril spolu s Milanom Rastislavom Štefánikom a Eduardom Benešom Československú národnú radu, ktorá sa stala hlavným organizačným centrom československého zahraničného odboja. Cieľom tohto odboja bolo aktívne a s vlastnou armádou vstúpiť do vojny proti centrálnym mocnostiam a agitáciou presvedčiť dohodových politikov, aby súhlasili s myšlienkou rozbitia Rakúsko-Uhorska a vytvorenia samostatného československého štátu.

Predovšetkým tohto cieľa sa ujal Slováč Milan Rastislav Štefánik, ktorý bol na túto úlohu aj najvhodnejší. Po štúdiách astronómie v Prahe, nemal možnosť uplatniť sa v Uhorsku, a preto v roku 1904 odišiel pracovať ako astronóm do Francúzska. Pred vypuknutím prvej svetovej vojny získal francúzske občianstvo a bol zmobilizovaný do francúzskej armády. Po absolvovaní leteckej školy sa stal vojenským letcom. Vo francúzskej armáde urobil závrtnú kariéru a dosiahol hodnosť generála. Ako francúzsky generál bol akceptovaný v dohodových štátoch a ako vysokému dôstojníkovi mu bolo blízke organizovanie vojska. Najlepšie podmienky na vytvorenie

československého vojska boli v USA a v Rusku. Keď sa generál Štefánik odobral do Ruska, zistil že medzi krajanmi existujú viaceré skupiny, ktorých názory na riešenie slovenskej otázky sa veľmi odlišujú. Niekoľko skupín, napríklad okolo profesora Jána Kvačalu, presadzovalo pripojenie Slovenska k Rusku. Enormným úsilím a húževnatosťou sa však Štefánikovi podarilo prekonať rozpory medzi krajanmi a získať ich pre ideu Československého štátu a podporu Československej národnej rady v Paríži. Túto podporu slovenskí krajanovia v Rusku vyhlásili 29. augusta 1916 Kyjevskou dohodou.

Obrázok 3: Generál M. R. Štefánik s predstaviteľmi amerických Slovákov vo Washingtone

Pre M. R. Štefánika potom nasledovali zložité rokovania s predstaviteľmi vlády Ruskej monarchie, predovšetkým na ministerstve vnútra. Až s pomocou francúzskeho generála Maurice Janina, ktorý bol vojenským pridelencom pri ruskom generálnom štábe sa Štefánikovi podarilo získať náklonnosť cára a ruských vysokých vojenských kruhov. Nepodarilo sa mu však získať súhlas, aby do československého vojska mohli okrem ruských občanov českej a slovenskej národnosti vstupovať aj vojenski zajatci rakúsko-uhorskej armády, ktorí boli Slováci alebo Česi.

Po abdikovaní cára Mikuláša II. a vytvorení demokratickej Dočasnej vlády dňa 23. marca 1917 súhlasili jej predstavitelia, že do samostatného československého vojska v Rusku sa môžu hlásiť aj vojnoví zajatci. Vzniklo tak početné a dobre vyzbrojené vojsko, ktoré dosiahlo počet 70 000 mužov, ktorí nastúpili do bojov proti rakúsko-uhorským a nemeckým jednotkám. Československé légie na seba upozornili najmä veľkým víťazstvom v bitke pri ukrajinskej dedine Zborov v júli 1917. V rámci Kerenského ofenzívy československá brigáda prerazila cez štyri línie pozícií

POZNÁMKY

rakúsko-uhorskej armády až do hĺbky piatich kilometrov a získala veľký počet zajatcov a vojnového materiálu.

Napriek angažovaniu a úspechom československých légii v Rusku podpora pre vznik budúceho Československa u dohodových mocností nebola jednoznačná. Keďže československá otázka bola spojená s otázkou juhoslovanskou, proti vzniku Československa sa otvorene vyjadrilo Taliansko. Taliansko nemalo záujem na vytvorení juhoslovanského štátu, pretože v ňom videlo posilnenie svojho konkurenta Srbska a vytvorenie nebezpečného protivníka v oblasti Jadranského mora. Štefánik bol preto nútený cestovať do Talianska, kde použil všetok svoj diplomatický talent a možnosti, aby nakoniec taliansky postoj zmenil. Taliani však boli proti vytvoreniu samostatných československých vojenských jednotiek zo svojich zajatcov českej a slovenskej národnosti, ktorých bolo v talianskych zajateckých táboroch pomerne veľa. Zmenu priniesli až porážky talianskych vojsk koncom roka 1917 pri Caporette a následné taliansko-juhoslovanské zblíženie. Štefánik túto priaznivú situáciu okamžite využil a v apríli 1918 podpísal s talianskym premiérom Orlandom zmluvu o vytvorení samostatnej československej armády. Československé légie boli zostavené predovšetkým z 10 000 českých a slovenských vojakov internovaných v zajateckom tábore v Padule a zapojili sa do bojov po boku Talianska.

Kritická situácia pre československé légie nastala v Rusku. Demokratická Dočasná vláda na čele s Georgiom Ľvovom nedokázala odstrániť vojnový chaos, kritickú situáciu v zásobovaní armády aj civilného obyvateľstva, hladom prejavujúcim sa v mestách a ignorovala masívne demonštrácie vojakov a robotníkov požadujúcich ukončenie vojny. Ako následok demonštrácií premiéra G. Ľvova vymenil vo funkcii Alexander Kerenskij. Ani táto zmena nezískala Dočasnej vláde dostatočnú podporu a bola zvrhnutá Októbrovou revolúciou na čele s Vladimírom I. Leninom. Leninova vláda uzavrela v marci 1918 s Nemeckom mier v Breste a odstúpila mu rozsiahle územia. Československé légie tak na území Ruska stratili nepriateľa. Rozhodlo sa, že československí vojaci budú presunutí na západoeurópsky front, kde podporia dohodové vojská. Nemecko chcelo tomuto presunu zabrániť. V ustanoveniach Brest-litovskej mierovej zmluvy preto Nemecko požadovalo, aby sovietska vláda odzbrojila všetky dohodové vojská na svojom území, teda aj československé. Pod týmto tlakom sa sovietska vláda pokúsila československé légie odzbrojiť. Medzi légiami a sovietskym vojskom sa začal boj. Československí legionári sa v krátkom čase zmocnili celej transsibírskej železničnej magistrály a kontrolovali významné spojenie ázijského Ruska s jeho európskou časťou. Následne obsadili prístav Vladivostok a postupne sa nalodovali. Transporty po dlhej trase okolo sveta prevážali legionárov do Talianskeho Terstu alebo Francúzska. Správy o bojovej morálke a úspechoch československého vojska sa dostali do celého sveta. Na základe ich úspechov dohodoví politici urobili záväzné vyhlásenia.

Československú národnú radu ako dočasnú vládu nového československého štátu a československé légie ako spojenecké vojsko prvá uznala vláda Francúzska 29. júna 1918, 9. augusta tak urobila aj britská vláda, 3. septembra USA a 3. októbra Taliansko.

Obrázok 4: Československí legionári postupujúci po Transsibírskej magistrále

Po uznaní Československej národnej rady bolo dôležité, aby sa k tejto novej vláde a k novému štátu prihlásili politickí reprezentanti v Čechách a na Slovensku. Rakúsko-uhorská propaganda intenzívne vykresľovala činnosť Československej národnej rady ako aktivity nelegitímnej skupiny dobrodruhov okolo T. G. Masaryka, ktorú doma nikto nepodporuje. Predstavitelia českého domáceho odboja preto v júli 1918 vytvorili v Prahe Národný výbor československý ako vrcholný orgán domáceho odboja a verejne sa prihlásili k Československej národnej rade. Predseda Českého zväzu František Staněk vystúpil začiatkom septembra v rakúskom ríšskom sneme, kde vyhlásil, že Česi sa už s Rakúskom rozišli a česká otázka sa bude riešiť na medzinárodnom fóre.

Kvôli zostrenému režimu v uhorskej časti monarchie bola možnosť verejného prihlásenia sa k Československu na Slovensku veľmi náročná. 1. mája 1918 sa v Liptovskom Sv. Mikuláši konala veľká robotnícka manifestácia, ktorá mala sociálne požiadavky a požiadavku na ukončenie vojny. Vystúpil na nej Vavro Šrobár, ktorý sa prihlásil k idei československého štátu. Vzápätí bol uhorskými úradmi uväznený. 19. októbra 1918 v uhorskom sneme vystúpil slovenský poslanec Ferdiš Juriga. Vo svojom prejave prerušovanom výkrikmi maďarských poslancov vyhlásil, že slovenský národ neuznáva uhorský parlament ako svojho zástupcu, keďže zo 400 poslancov v ňom majú Slováci len dvoch zástupcov. Skutočným zástupcom slovenského národa preto môže byť výlučne Slovenská národná rada.

18. októbra 1918 bola v USA Washingtonskou deklaráciou vyhlásená vôľa vytvoriť nezávislý československý štát. Táto deklarácia bola doručená Ministerstvu zahraničných vecí USA a uverejnená v tlači. V americkej tlači bola vydaná pod názvom „Vyhlásenie československej nezávislosti“. V Deklarácii sa uvádza, že vzniknutý československý štát bude demokratickou republikou založenou na všeobecnom hlasovaní práve. Štát zabezpečí úplnú slobodu svedomia, náboženstva, tlače a práva národnostných menšín.

POZNÁMKY

Koncom októbra sa v Ženeve stretli predstavitelia Národného výboru na čele s K. Kramárom s delegáciou zahraničného odboja na čele s E. Benešom a utvorili spolu československú vládu. Delegácie sa dohodli, že prezidentom novej republiky bude T. G. Masaryk, premiérom K. Kramář, ministrom zahraničia E. Beneš a ministrom obrany M. R. Štefánik. Keď sa táto správa dostala na verejnosť, pražský ľud oslavoval a vyšiel do ulíc. 28. októbra 1918 Národný výbor prevzal moc a prijal prvý zákon, ktorým bola vyhlásená Československá republika.

30. októbra 1918 bola zvolaná Slovenská národná strana na stretnutie s ostatnými politickými predstaviteľmi do Turčianskeho Sv. Martina. Na tomto zasadnutí sa z politických predstaviteľov ustanovila Slovenská národná rada. Slovenská národná strana vydala Deklaráciu slovenského národa, ktorou sa Slovensko oficiálne pripojilo k samostatnému Československému štátu.

O rok neskôr 8. mája 1919 Užhorodským memorandom vyhlásili predstavitelia bývalej rakúsko-uhorskej oblasti Podkarpatská Rus vôľu pripojiť sa k Československu. Karpatoruská centrálna národná rada vyslala za týmto účelom 23. mája 1919 do Prahy viac ako stočlennú delegáciu, ktorú prijal minister vnútra Antonín Švehla a prezident republiky T. G. Masaryk. Túto žiadosť o pripojenie schválili aj veľmoci. Dňa 10. septembra 1919 bola uzatvorená mierová zmluva v Saint-Germain-en-Laye, podľa ktorej sa Podkarpatská Rus stala súčasťou Československa ako autonómna oblasť. Autonómia však bola zavedená len formálne. Územie Podkarpatskej Rusi bolo pod priamou správou československého štátu. Za úradný a vyučovací jazyk na Podkarpatskej Rusi bola vyhlásená rusínčina.

3 ZRIADENIE ČESKOSLOVENSKEHO ŠTÁTU

Cesta od vyhlásenia Československa ku skutočnému prevzatiu moci na území Slovenska bola dlhá a zložitá. V Čechách prevzatie moci prebehlo pomerne hladko. Národný výbor v Prahe a iných českých mestách prebral moc jednoducho. Problémovými boli pohraničné oblasti Čiech a Moravy obývané nemeckým obyvateľstvom. Toto obyvateľstvo, ktoré malo za čias rakúsko-uhorskej monarchie privilegované postavenie sa odmietalo začleniť do Československa a stať sa národnostnou menšinou. Tieto oblasti boli po násilných stretoch obsadené československou armádou zloženou z legionárov a dobrovoľníkov.

Slovensko jasne prejavilo svoju vôľu oddeliť sa od Uhorska, nemalo však dost síl, aby samo prevzalo moc. Autori Martinskej deklarácie sa hneď po vyhlásení Československa rozišli po celom území Slovenska, aby obyvateľstvu vysvetlili novú situáciu a agitovali za nový štát. Za niekoľko dní vzniklo na Slovensku viac ako 350 národných výborov, vznikali tiež ozbrojené slovenské národné gardy. Proti národným výborom však stála celá uhorská administratíva, žandárstvo a vojsko. Štátni zamestnanci – maďarskí a maďarizovaní železničiar, poštári, učitelia, advokáti, kňazi, ďalej živnostníci, statkári a šľachta dávali najavo svoje nepriateľstvo voči československému štátu a počúvali iba príkazy z Budapešti.

V polovici novembra 1918 obsadilo maďarské vojsko Turčiansky Sv. Martin a internovalo predsedu Slovenskej národnej rady M. Dulu. Národná rada v Turčianskom Sv. Martine nemala dosť síl a mocenských prostriedkov, aby túto situáciu zvládla. Moc a vplyv začali prechádzať do rúk pražského Národného výboru a na československú vládu. Československí vojaci a četníci prenikli z Moravy na západné Slovensko až k Váhu. 7. decembra 1918 pražská vláda menovala V. Šrobára za ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. 12. decembra sa V. Šrobár so svojimi referentmi usídlil v Žiline. Československé vojsko a skupiny dobrovoľníkov rýchlo obsadzovali územie Slovenska. 29. decembra boli obsadené Košice a 1. januára 1919 Prešporok. Na Slovensko boli zároveň presunuté dve divízie legionárov z Talianska, ktoré prispeli k prevahe československého štátu na Slovensku. 4. februára 1919 sa Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska sa presťahovalo zo Žiliny do Prešporka. Toto najväčšie mesto na území Slovenska a priemyselno-obchodné centrum na Dunaji bolo premenované na Bratislavu a stalo sa natrvalo hlavným mestom Slovenska.

Krvavé boje o Slovensko sa obnovili na jar 1919. 21. marca 1919 sa v Budapešti dostala k moci komunistická vláda na čele s Bélom Kunom ako súčasť vlny komunistických revolúcií v Európe vyvolaných Októbrovou revolúciou v Rusku. Maďarskí komunisti vyhlásili Maďarskú republiku rád, pričom ako jeden zo svojich cieľov si vytýčili obnovenie Uhorska v jeho pôvodných hraniciach. Maďarská Červená armáda vpadla na územie Podkarpatskej Rusi, Slovenska a severného Rumunska. Na Slovensku získavala na svoju stranu maďarské obyvateľstvo a svojimi príslubmi sa jej podarilo strhnúť aj časť slovenského obyvateľstva, najmä z robotníckeho prostredia. Obsadila dve tretiny vtedajšieho územia Slovenska a na východe prenikla skoro až k poľskej hranici, kde sa mala stretnúť so sovietskou Červenou armádou postupujúcou na západ. Počas týchto náročných bojov s maďarskou intervenciou sa letecky vracal z Talianska na Slovensko generál M. R. Štefánik, ktorý ako skúsený veliteľ a spoločensky uznávaná osobnosť mohol výrazne zasiahnuť do bojov. Jeho lietadlo sa však 4. mája 1919 pri Bratislave zrútilo a generál Štefánik tragicky zahynul.

16. júna 1919 bola v Prešove vyhlásená odnož Maďarskej republiky rád – Slovenská republika rád. Slovenská republika rád vyhlásila nezávislosť od Prahy a Československa a úzke prepojenie Slovenska s Maďarskom. Po sústredenom útoku československých jednotiek zo severu a rumunských z juhu začali maďarské vojská ustupovať a územie Slovenska sa plne dostalo pod kontrolu československej armády. Československé vojsko zároveň vytlačilo maďarské Červené gardy z časti Podkarpatskej Rusi a celé územie Podkarpatska obsadilo v roku 1920 po stiahnutí sa rumunských vojsk.

Počas bojov s Maďarskou republikou rád sa začalo s vytyčovaním hraníc Slovenska. Bezproblémovou bola len východná hranica Slovenska, kde Slovensko susedilo s Podkarpatskou Rusou, ktorá sa tiež stala súčasťou republiky. Vytýčenie tejto hranice bolo vnútroštátnym rozhodnutím. Ostatné hranice sa určili na medzinárodných konferenciách. Hranicu s Rakúskom na západe určila zmluva v St. Germaine 10. septembra 1919. Na severe Poľsko neuznalo staré hranice s Rakúsko-Uhorskom a vynútilo si územné ústupky niekoľkých obcí na severnej Orave a na Spiši. Pre hra-

POZNÁMKY

nicu na juhu s Maďarskom nebol žiaden historický precedens, preto o ňu musela československá delegácia na mierovej konferencii v Paríži tvrdo bojovať. V mierovej zmluve s Maďarskom podpísanej 4. júna 1920 na zámku Trianon pri Paríži bola napokon schválená hranica, ktorá je kombináciou prvkov etnických, strategických a hospodárskych. S výnimkou rokov 1938 – 1945 platí dodnes.

Obrázok 5: Prvá československá republika 1918 – 1938

Na takto vymedzenom a medzinárodne uznanom priestore sa budoval nový politický systém československého štátu, ktorý sa výrazne odlišoval od pomerov v Uhorsku. Niekoľko týždňov bojov, stanné právo na území celého Slovenska a škody spôsobené bojmi a rabovaním však veľmi sťažili konsolidáciu Slovenska v dôležitých mesiacoch kladenia základov nového štátu. 29. februára 1920 bola schválená ústava Československej republiky. Svojou ústavou sa Československo zaradilo medzi najvyspelejšie demokracie v Európe a vo svete. V ústave bola dôsledne uplatnená zásada rozdelenia moci zákonodarnej, výkonnej a súdnej. Parlament sa skladal z dvoch komôr – poslaneckej snemovne a senátu. Zákon určil rovné volebné právo pre všetkých občanov štátu nad 21 rokov.

Obrázok 6: Prvé slobodné a všeobecné voľby na Slovensku 18. 4. 1920

Volebná účasť bola povinná, forma hlasovania tajná. Československo sa tak stalo jedným z mála štátov na svete, ktorý priznal volebné právo ženám. Ženy mohli nielen voliť, ale aj kandidovať vo voľbách. Takto v prvých voľbách v roku 1920 bolo do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia zvolených prvých 12 poslankyň. Voľby sa konali v rokoch 1920, 1925, 1929 a 1935. Uskutočňovali sa aj demokratické voľby do obecnej a regionálnej samosprávy.

Parlament volil hlavu štátu – prezidenta. Tým sa už v novembri 1918 stal T. G. Masaryk. Znova bol zvolený v rokoch 1920, 1927 a 1934.

V prvých československých voľbách 18. apríla 1920 bola v rámci celej republiky aj na Slovensku najsilnejšou Československá sociálnodemokratická strana (ČSSD), ktorá získala vyše 50 % hlasov. Po tomto veľkom víťazstve však v strane došlo k vnútornému štiepeniu. V máji 1920 sa od Sociálnodemokratickej strany odlúčila Komunistická strana Československa (KSČ). Sociálnodemokratická strana na politickej scéne prudko upadla a iba pomaly sa spamätávala. Najvýznamnejším predstaviteľom sociálnej demokracie na Slovensku v medzivojnovom období bol Ivan Dérer, minister vo viacerých československých medzivojnových vláдах.

Ďalšou významnou a väčšinou vládnu stranou v Československu, ktorá mala silné pozície aj na Slovensku bola Republikánska strana poľnohospodárskeho a maloľnohospodárskeho ľudu (RSPML), známa ako Agrárna strana. Do Agrárnej strany vstúpil Vavro Šrobár. Najvýznamnejším slovenským agrárom bol Milan Hodža, niekoľkonásobný minister a v rokoch 1935 – 1938 československý premiér.

Významnou politickou stranou, ktorá nepôsobila na celoštátnej úrovni, ale len na Slovensku a prepracovala sa na najsilnejšiu politickú stranu bola Hlinková slovenská ľudová strana (HSLŠ). Na jej čele stál ružomerský katolícky farár Andrej Hlinka. V roku 1925 získala na Slovensku 34 % hlasov a v ďalších voľbách sa blížila k 30 %. Opierala sa o katolícky klérus a slovenské katolícke obyvateľstvo. V rámci Československa presadzovala pre Slovensko autonómiu. Postupne v strane začali prevládať autoritatívne tendencie a od septembra 1936 sa hlásila k vtedajšiemu fašistickému hnutiu.

K myšlienke autonomizmu sa hlásila aj Slovenská národná strana (SNS), ktorá prevzala meno niekdajšej jedinej slovenskej politickej strany. Po roku 1918 to však už bola len malá strana združujúca autonomistov spomedzi slovenských evanjelikov a nedosiahla väčší vplyv. Jej najvýznamnejšou osobnosťou a dlhoročným predsedom bol evanjelický farár a básnik Martin Rázus.

Pomerne silnou stranou bola Komunistická strana Československa. Kvôli menšiemu počtu robotníctva na Slovensku však nemala takú silnú podporu ako v českej časti republiky. Bola súčasťou Komunistickej internacionály a riadila sa smernicami z Moskvy. Hlásala triedny boj a robotníkov na Slovensku viedla do častých štrajkov. Najvýznamnejšou osobnosťou slovenských komunistov bol Július Verčík.

Na Slovensku pôsobilo aj niekoľko maďarských a nemeckých menšinových strán. Najväčšou maďarskou stranou bola Krajinská kresťansko-socialistická strana (Országos Keresztényszocialista Párt). Ako minimálny cieľ presadzovala autonómiu

POZNÁMKY

pre maďarskú menšinu. Voči Československu maďarské strany vystupovali negatívisticky a iredentisticky. Jej najvýznamnejšími predstaviteľmi boli Géza Szüllö a János Esterházy.

Čo sa týka nemeckého etnika po vzniku prvej ČSR medzi Nemcami na Slovensku absentovala komunikácia. Nachádzali sa v rozličných enklávach roztrúsených po Slovensku s odlišnými zvykmi, tradíciami a kultúrou. V roku 1920 vznikla v Kežmarku Spišskonemecká strana (Zipser Deutsche Partei) na čele s Karlom Brücknerom, ktorá sa usilovala o vznik samostatnej Spišskej republiky. Nemeckou stranou, ktorá zjednotila Nemcov na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi bola Karpatonemecká strana (Karpatendeutsche Partei). Strana deklarovala vernosť Československu pričom však vzniesla jazykové a kultúrne požiadavky pre slovenských Nemcov. V 30. rokoch začali do Karpatonemeckej strany prenikať nacistické myšlienky a dostala sa pod vplyv Adolfa Hitlera. Jej najvýznamnejšími predstaviteľmi boli Samuel Frúhwirth a Franz Karmasin. Celkovo sa československá vláda snažila získať menšiny na svoju stranu. Menšiny mali možnosť učiť sa vo vlastnom jazyku, slobodne organizovať svoje spolky, strany a vydávať časopisy. Poslancom menšinových strán bolo v československom parlamente umožnené, aby vystupovali v materinskom jazyku.

4 SPOLOČENSKÝ, KULTÚRNY A EKONOMICKÝ VÝVOJ

Hlavným problémom rozvoja Slovenska po roku 1918 bol nedostatok slovenskej inteligencie. Maďarská a pomadžarčená vrstva pracujúca v administratíve, školstve a žandárstve z veľkej časti opustila Československo a presunula sa do Maďarska. Tieto chýbajúce profesie boli nahradené príchodom vzdelaných ľudí z českej časti republiky. Keďže Česi vôbec nerozumeli po maďarsky, bolo možné s nimi komunikovať len v slovenčine. Takto ich príchod prispel k zásadnému prechodu používania slovenčiny na úradoch, v žandárstve a v školstve.

Aj katolícka cirkevná hierarchia na Slovensku bola maďarská a k novému štátu mala negatívny postoj. Hneď po vzniku republiky sa preto československá vláda obrátila na Vatikán so žiadosťou, aby boli na Slovensku čo najskôr vymenovaní slovenskí biskupi a maďarskí boli zbavení úradu. Prví traja z nich Vojtaššák, Kmatko a Blaho boli za biskupov vysvätení už v roku 1921. Neskôr nasledovali ďalší, až sa postupne celý biskupský zbor na Slovensku stal slovenským.

1. januára 1919 začala opäť pôsobiť Matica slovenská, ktorú maďarské úrady násilne zatvorili v roku 1875. Podporovala rozvoj kultúry, osvety a vedy. Vydávala knihy a časopisy rôzneho zamerania a šírila osvetu vo všetkých regiónoch Slovenska. Pokiaľ sa na Slovensku naplno nerozvinul odborný vedecký výskum, vedecké odbory Matice slovenskej plnili aj funkciu organizátorov vedeckého výskumu. Takto boli pložené základy neskoršieho vzniku Slovenskej akadémie vied a umení.

V roku 1919 bola v Bratislave založená Univerzita Komenského s lekárskou, právnickou a filozofickou fakultou. Nahradila maďarskú Alžbentínsku univerzitu, ktorá sa po vzniku Československa z Bratislavy presťahovala do Maďarska. Pri vyučovaní

na Univerzite Komenského vypomáhali českí profesori. Pre slovenských študentov sa zároveň vo veľkej miere otvorili možnosti študovať na českých vysokých školách. Systém rôznych fondov, nadácií a štipendií umožnil získať vysokoškolské vzdelanie aj nemajetným, ale nadaným slovenským študentom. Najmä na pražskej Karlovej univerzite získala kvalitné univerzitné vzdelanie celá zakladajúca generácia slovenskej vedy a školstva, ktorá už od tridsiatych rokov začala pôsobiť na Slovensku.

Bola budovaná aj sieť knižníc, predovšetkým Univerzitná knižnica v Bratislave. Po roku 1918 sa v krátkom čase podarilo premeniť celú maďarskú školskú infraštruktúru, od ľudových škôl po univerzity, na slovenskú. Na meštianskych a stredných školách sa začalo vyučovať po slovensky a podstatne sa rozšíril ich počet. Postupne v každom významnejšom slovenskom meste vznikla stredná škola. Veľký nedostatok slovenských učiteľov nahradili českí učitelia. Pokiaľ do roku 1918 sa väčšina žiakov učila v im nezrozumiteľnom cudzom jazyku a zo škôl vychádzala s minimálnymi vedomosťami, v nových podmienkach sa úroveň vedomostí absolventov škôl výrazne zvýšila. Povinná školská dochádzka bola zákonom rozšírená zo šesť na osem rokov.

Po roku 1918 začal na Slovensku veľký rozmach spolkov, čomu dovedy bránil odmietavý postoj uhorskej administratívy. Spolky boli veľmi rozmanité, napríklad združenie žien Živena, telovýchovné organizácie Sokol, Orol, Skaut, Turistický klub, Červený kríž, Robotnícka akadémia, rôzne lokálne spevokoly, amatérske divadlá, náboženské združenia, hasičské spolky a pod.

Ekonomický vývoj bol pomerne zložitý a pre Slovensko nepriaznivý. Rozdiely medzi českou časťou republiky a Slovenskom boli značné a hospodárstvo na Podkarpatskej Rusi bolo rozvinuté len veľmi málo. V českej časti bolo oproti Slovensku oveľa viac priemyslu a v ňom viac zamestnaných ľudí, lepšia dopravná infraštruktúra, intenzívnejšie a výnosnejšie poľnohospodárstvo, viac bánk a kapitálu, kvalifikovaných ľudí a stabilnejšie odbytišťa pre výrobky. Československá vláda v Prahe nezohľadňovala tieto skutočnosti a hospodársky bol celý štát riadený podľa zásad klasického ekonomického liberalizmu. Tento systém silno zvýhodňoval najväčšie podniky v republike a silné pražské kapitálové skupiny. Slovenskí výrobcovia stratili svoje pôvodné odbytišťa, ktoré sa po rozpade monarchie ocitli v Maďarsku a nestačili konkurovať silnejšiemu českému priemyslu a kapitálu. Preto v prvom desaťročí republiky na Slovensku zanikli desiatky veľkých tovární, železiarne, valcovne, smaltovne, nábytkárne, sklárne, rafinérie, textilky a potravinárske podniky. Zároveň československé hospodárstvo zasiahli tri medzinárodné hospodárske krízy v rokoch 1921 – 1923, 1930 – 1934 a 1937, ktoré spôsobili zánik ďalších slovenských podnikov. Táto situácia vyvolala ďalšiu vlnu vystáhovalectva. V medzivojnovom období celkovo opustilo Slovensko 204 000 vystáhovalcov. Kvôli týmto ekonomickým dopadom a ich neriešeniu sa slovenská spoločnosť od počiatočného nadšenia začala prikláňať k politickým predstaviteľom presadzujúcim autonómiu Slovenska v rámci Československa.

POZNÁMKY

5 ZAHRANIČNÁ POLITIKA ČESKOSLOVENSKA

Československo vzniklo na základe súhlasu víťazných veľmocí prvej svetovej vojny ako nový štát na mape Európy. Vzniklo v nových podmienkach rozpadu Rakúsko-Uhorska a nestability týkajúcej sa medzinárodných hraníc. Nemecké cisárstvo prestalo existovať, stratilo svoje medzinárodné kolónie, malo silno oslabenú flotilu a armádu. Pretransformovalo sa na Weimarskú republiku s ťažkými hospodárskymi a sociálnymi podmienkami a silným vplyvom komunistických a nacionalistických nálad medzi nespokojným obyvateľstvom. V Ruskej monarchii, donedávna európskej mocnosti a bývalej súčasť víťaznej koalície došlo k prevzatiu moci sovietskou vládou a rozsiahlej štvorročnej občianskej vojne. V roku 1919 bola v Moskve založená medzinárodná organizácia Komunistická internacionála, ktorá do európskych krajín intenzívne šírila komunistické myšlienky.

V týchto zložitých podmienkach si československá zahraničná politika vytýčila dva hlavné ciele. Usporiadať svoje vzťahy so susediacimi štátmi a zaistiť medzinárodné bezpečnostné záruky pre Československo.

Na čele československej zahraničnej politiky stál počas celej existencie prvej ČSR Eduard Beneš. Od roku 1918 ju riadil ako minister zahraničných vecí a od roku 1935 ju priamo ovplyvňoval ako prezident. Eduard Beneš Československo v zahraničnopolitickej oblasti silno orientoval na Francúzsko a na predpokladaný jednotný postup víťazných veľmocí.

Štátne hranice boli medzinárodne vytýčené mierovými zmluvami v Paríži, kde sa pri ich vytyčovaní spomedzi víťazných veľmocí v prospech Československa najvýraznejšie angažovalo Francúzsko. Zároveň sa Československo vo svojej zahraničnej politike najviac orientovalo na Francúzsko. Československá armáda bola budovaná podľa francúzskeho vzoru a za dozoru francúzskej vojenskej komisie. Zároveň francúzsky kapitál získaval významné pozície v kľúčových podnikoch československého ťažkého priemyslu, v baníctve, hutníctve, v koncerne Škodových závodov a v bankách. Francúzština bola popri nemčine najpreferovanejším vyučovacím jazykom.

Vzhľadom na nedávne boje sovietskej Červenej armády s československými legionármi na Sibíri, zaujalo Československo negatívny postoj k sovietskej vláde a odmietlo ju diplomaticky uznať. Zvlášť československý prezident T. G. Masaryk opakovane vo svojich prejavoch aj publikovaných článkoch ostro kritizoval ruský sovietsky politický systém. Na druhej strane Československo prejavilo s ruským národom jednu z najväčších mier solidarity v Európe. Ako jediná krajina v strednej Európe poskytlo ruským utečencom organizovanú štátnu pomoc financovanú zo štátneho rozpočtu. 28. júna 1921 bolo organizovaním tzv. Ruskej pomocnej akcie poverené Ministerstvo zahraničných vecí ČSR. V rokoch 1921 – 1937 bolo z československého štátneho rozpočtu na Ruskú pomocnú akciu uvoľnených viac ako 500 miliónov korún.

Ruským utečencom ministerstvo zabezpečovalo zamestnanie v odvetviach, kde nahrádzali chýbajúce pracovné sily za mužov padlých počas vojny. Zároveň bolo poskytnuté zamestnanie ruským vysokoškolsky vzdelaným odborníkom, napríklad

lekárom, lekárnikom, novinárom a pod. Mládeži bolo umožnené dokončenie stredoškolského štúdia na školách v Prahe, talentovaným aj vysokoškolské. Záujem o vzdelanie medzi ruskou mládežou bol taký veľký, že prekročil kapacity pražských škôl. Ruskí a ukrajinskí študenti boli presúvaní do škôl v Brne a Bratislave.

Predpokladalo sa, že sovietska moc sa počas ruskej občianskej vojny zrúti, prípadne skolabuje neskôr a v krajine sa nastolia demokratické pomery. Ruskí emigranti a zvlášť ruskí absolventi československých škôl sa potom vrátia do demokratického Ruska, kde zaujmú dôležité pozície, pričom si so sebou prinesú aj pozitívny vzťah ku krajine, ktorá im v ťažkých časoch občianskej vojny a následnej diktatúry poskytla azyl a možnosť získať vzdelanie. Takto by Československo získalo v demokratickom Rusku významný vplyv a medzinárodnú podporu jednej z bývalých európskych veľmocí.

So svojim východným susedom Rumunskom malo Československo korektné a priateľské vzťahy, ktoré pramenili v spolupráci oboch štátov na porazení vojsk Maďarskej republiky rád.

Po počiatočnom napätí ohľadom územných sporov sa výrazne zlepšili vzťahy Československa so severným susedom – Poľskom. V roku 1920 sa územný spor o Těšínsko vyriešil jeho rozdelením. V roku 1921 sa uzavrela československo-poľská obchodná zmluva vo Varšave. Následne ministri zahraničných vecí Eduard Beneš a Konstant Skirmt podpísali v Prahe politickú zmluvu, ktorá garantovala územie oboch štátov na základe versailských mierových zmlúv. Poľsko sa zaviazalo, že nepodporí nijaké akcie proti územnej integrite Československa, napríklad v prípade maďarského tlaku. Československo ako protihodnotu vyslovilo záväzok nepodporovať ukrajinské emigrantské združenia na území ČSR namierené proti príslušnosti Východnej Haliče k Poľsku.

V roku 1921 Československo podpísalo medzinárodnú zmluvu s Rakúskom, kde sa Rakúsko zaviazalo rešpektovať československé štátne hranice, tak ako ich určili parížske mierové zmluvy. Zároveň sa zaviazalo uznať celkovú územnú integritu Československa a jeho politickú nezávislosť. Československo následne poskytlo Rakúsku úver na obnovu jeho ekonomiky.

Problémovými ostali vzťahy s Maďarskom a Nemeckom, s ktorými Československo nemalo uzavreté zmluvy ohľadom garantovania štátnych hraníc. Maďarsko navyše opakovane vznášalo vzhľadom k územiu Slovenska revizionistické požiadavky. Na upokojenie situácie viedlo od roku 1921 Československo s Maďarskom medzinárodné rozhovory, ktoré však neboli úspešné.

Čo sa týka zaručenia medzinárodnej bezpečnosti, Československo sa usilovalo o vytvorenie systému kolektívnej bezpečnosti. Maďarsko okrem Československa vyslovovalo revizionistické požiadavky aj vzhľadom k Rumunsku a Juhoslávii.

Na základe aktivít československého ministra zahraničných vecí E. Beneša a rumunského ministra zahraničia N. Titulkého vznikla v roku 1921 vojensko-politická organizácia Malá dohoda, ktorá pôsobila v rokoch 1921 – 1939. Tvorili ju Československo, Rumunsko a Juhoslávia s podporou Francúzska. Okrem cieľa čeliť maďarským snahám o revíziu trianonského mieru, Francúzsko v Malej dohode videlo aj

POZNÁMKY

tzv. zdravotný kordón (Cordon sanitaire) proti vplyvu Sovietskeho zväzu a prenikaniu komunistických myšlienok do oblasti strednej a juhovýchodnej Európy. Rozhodujúcu úlohu v Malej dohode malo Československo, ktorého kapitál sa významne podieľal na vyzbrojovaní rumunskej a juhoslovanskej armády.

Obrázok 7: Členské štáty Malej dohody (1921 – 1939)

Malá dohoda ukázala svoju opodstatnenosť hneď pri svojom vzniku. V roku 1921 posledný rakúsko-uhorský panovník Karol Habsburský pricestoval z exilu do Maďarska a pokúsil sa obsadiť Budapešť a obnoviť monarchiu. Československo a ostatné štáty Malej dohody na to reagovali vyhlásením mobilizácie. Československo zároveň rozmiestnilo svoje vojská pozdĺž hraníc s Maďarskom. Pod týmto tlakom veľmoci prinútili Maďarsko tento pokus o obnovenie Uhorska zastaviť a oficiálne zbaviť Karola Habsburského jeho práva na trón.

K prípadným ďalším pokusom Maďarska o narušenie integrity svojho územia bolo Československo zabezpečené medzinárodnými zmluvami Malej dohody. Kvôli nejednotnému postoju veľmocí k Nemecku sa takéto bezpečnostné záruky nepodarilo uzavrieť proti prípadnému podobnému tlaku na Československo zo západu.

Francúzsko, ktoré prinieslo ťažké ľudské a hmotné obete bolo presvedčené, že má právo na veľké odškodnenia a zároveň uplatnenie takých požiadaviek, ktoré by aj do budúcnosti znemožnili jeho opätovné ohrozenie Nemeckom. Zároveň malo Francúzsko záujem na vytvorení bezpečnostného systému, ktorý by Nemecko obklopoval zo západu aj z východu.

Naopak Veľká Británia si neželala oslabenie Nemecka, keďže pri povojnovom oslabení Nemecka a Ruska a neexistencii Rakúsko-Uhorska by sa Francúzsko stalo dominantnou mocnosťou na európskom kontinente. Nemecko, ktoré prišlo o silnú flotilu už Veľkú Britániu priamo neohrozovalo. Veľká Británia potrebovala stabilizované Nemecko aj na vývoz svojich výrobkov a kapitálu. Zároveň sa však obávala, že priveľmi tvrdé podmienky zvýšia nespokojnosť a radikalizáciu mas v Nemecku smerom k nacionalizmu alebo komunizmu. USA sa tiež prikláňali k nastoleniu mocenskej a ekonomickej rovnováhy v Európe a mali záujem na posilnení Nemecka.

Veľká Británia a USA tolerovali odmietanie Nemecka platiť vojnové reparácie v stanovenej výške. Francúzska vláda však vo februári 1923 reagovala na nesplácanie reparácií vojenským obsadením nemeckého Porúria. Francúzsko však bolo nútené svoje vojská po diplomatickom tlaku USA a Veľkej Británie stiahnuť. Po tomto francúzskom medzinárodno-politickom nezdare v Porúri sa v októbri 1925 konala medzinárodná konferencia v Švajčiarskom Locarne týkajúca sa garancie štátnych hraníc Nemeckom. Zúčastnili sa na nej predstavitelia Nemecka, Francúzska, Veľkej Británie, Talianska, Belgicka, Československa a Poľska.

16. októbra Nemecko podpísalo garančný pakt, ktorý garantoval neporušiteľnosť hraníc Nemecka s Francúzskom a Belgickom. Nemecko však na konferencii odmietlo garantovať svoje východné hranice s Československom a Poľskom a tým otvorilo možnosť ich prípadných revízií. Neschopnosť Francúzska presadiť rovnaké bezpečnostné záruky pre svojich spojencov (Československo a Poľsko) znamenala ďalšie medzinárodné politicko-mocenské oslabenie Francúzska a začiatok povojnového mocenského rastu Nemecka.

Československu sa následne podarilo samostatne podpísať s Nemeckom medzinárodnú arbitrážnu zmluvu, kde síce Nemecko negarantovalo svoju štátnu hranicu s Československom, ale zaviazalo sa, že Československo vojensky nenapadne, a že spoločná hranica sa môže zmeniť len ak tak rozhodne arbitrážna komisia pozostávajúca z európskych veľmocí. Československo sa tak dostalo pod postupne narastajúci tlak Nemecka, ktorého následkom bolo územné oklieštenie a zánik prvej československej republiky.

6 ZÁVER

Postavenie Slovákov v rakúsko-uhorskej monarchii bolo veľmi nepriaznivé. Uhorská vláda sa usilovala maďarizovať Slovákov a vytvoriť jednotný uhorský národ. Násilne zatvorila Maticu slovenskú, slovenské stredné školy a prostredníctvom svojej administratívy a represívnych orgánov silno potláčala slovenský kultúrny a spoločenský rozvoj. Domáca politická reprezentácia bola prostredníctvom cenzúry a silného obmedzovania svojej činnosti paralyzovaná.

Iniciatívu v hľadaní riešenia prebrali slovenskí vysťahovalci v USA. Po vypuknutí prvej svetovej vojny nadviazali kontakt s odbojovou skupinou v Paríži, ktorú tvoril T. G. Masaryk, M. R. Štefánik a E. Beneš a spolu sa dohodli na vzniku Československa. Parížska odbojová skupina koordinovala úsilie zahraničných Slovákov a Čechov a diplomatickou činnosťou presvedčila povojnové veľmoci o opodstatnenosti vzniku Československa. Ešte pred vznikom nového štátu zorganizoval generál M. R. Štefánik československé zahraničné vojsko. Po vzniku Československa sa k nemu rozhodla pripojiť ďalšia súčasť bývalého Uhorska – Podkarpatská Rus.

Pokiaľ prevzatie moci prebehlo v českej časti republiky pomerne bezproblémovo, územia Slovenska a Podkarpatskej Rusi museli byť zdĺhavo vybojovávané. Československo bolo jednou z najdemokratickejších krajín v Európe, kde ako v jednej z mála krajín mali volebné právo aj ženy. Pre Slovensko znamenal vznik Českoslo-

POZNÁMKY

venska veľké kultúrne obrodenie. Slováci zrealizovali všetky svoje kultúrne ambície, ktoré im desaťročia uhorská vláda upierala.

Ekonomický vývoj v československom štáte nebol pre Slovensko priaznivý. Veľké rozdiely v českej a slovenskej ekonomike a ich nezohľadňovanie československou vládou viedli k odbúravaniu slovenského priemyslu, masovému vystaňovalecstvu a k posilňovaniu autonomistických požiadaviek Slovákov.

V zahraničnej politike sa Československo usilovalo o zaistenie bezpečnosti svojich hraníc. Podieľalo sa na vytvorení obrannej organizácie Malá dohoda, ktorú tvorilo Československo, Rumunsko a Juhoslávia. Cieľom tejto organizácie bolo spoločne čeliť prípadným územným nárokom Maďarska.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

GALANDAUER, J.: *Vznik Československé republiky 1918*. Praha : Svoboda, 1988. 344 s.

HRONSKÝ, M.: *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava : Pravda, 1987. 343 s.

KOVÁČ, D.: *Dejiny Slovenska*. 2. dopl. a rozš. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2007. 423 s. ISBN 978-80-7106-899-0.

LIPTÁK, Ľ.: *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava : Kalligram, 2011, 336 s. ISBN 978-80-8101-518-2.

MARSINA, R. - ČIČAJ, V. - KOVÁČ, D. - LIPTÁK, Ľ.: *Slovenské dejiny*. Martin : Matica slovenská, [1992]. 334 s. ISBN 80-7090-239-6.

PLEVZA, V.: *Rok osemnásty*. Bratislava : Smena, 1988. 110 s.

RYCHLÍK, J. - RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1918–1946*. Praha : Vyšehrad, 2016. 240 s. ISBN 978-80-7429-556-0.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Kultúrna a politická situácia Slovákov v Uhorsku začiatkom 20. storočia.
2. Úloha amerických Slovákov v procese emancipácie Slovenska.
3. Činnosť československých légii a ich vplyv na vznik Československa.
4. Obsadzovanie Slovenska československým vojskom v rokoch 1918 – 1919.
5. Kultúrny a politický vývoj na Slovensku po vzniku Československej republiky.